

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

PECULIARITIES OF FORMING A HEALTH-SAVING EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES AT A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

УДК 371.7: 613

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.2-47>**Іваненко В.В.,**

асистент кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Непша О.В.,

асистент кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Суханова Г.П.,

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Ушаков В.С.,

старший викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання і спортивних дисциплін
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

В результаті аналізу науково-педагогічної літератури з'ясовано, що з точки зору педагогіки вивчати освітнє середовище надзвичайно важливо з метою створення певних умов ефективного формування різних якостей особистості, в тому числі і здоров'язбережувальної компетентності. У процесі формування здоров'язбережувального середовища необхідно враховувати педагогічні умови, які впливають на виховання у студентів здорового способу життя. Основною метою створення здоров'язбережувального середовища у закладі вищої освіти є забезпечення студентської молоді високого рівня реального здоров'я, прагнення озброїти їх необхідним багажем знань, вмінь і навичок для ведення здорового способу життя, виховати в них культуру здоров'я. Формування у вищій школі здоров'язбережувального освітнього середовища передбачає забезпечення таких умов навчання, виховання, розвитку, які негативно не впливають на здоров'я студентів.

З метою визначення ефективності формування здоров'язбережувального освітнього середовища був проведений моніторинг занять фізичного виховання студентів у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького. У контексті професійного дослідження найбільш актуальним визначено проведення моніторингу фізичного здоров'я у студентів. Було визначено компоненти, показники фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовленості. Основними інструментами проведення такого моніторингу авторами визначено тестування та анкетування. На основі результатів тестування студентів другого курсу проводилося порівняння фізичної підготовленості як окремих досліджуваних, так і цілих груп, відбір студентів із метою диференціації до вивчення тих або інших видів фізичних вправ; об'єктивний контроль над процесом і результатом навчання; визначення переваг і недоліків у застосуванні засобів, методів навчання і форм організації занять; складання обґрунтованих планів індивідуальних і групових занять фізичними вправами.

Ключові слова: здоров'язбережувальне освітнє середовище, заклад вищої освіти,

фізичне виховання, здоровий спосіб життя, студентська молодь.

The analysis of the scientific and pedagogical literature shows that from the point of view of pedagogy to study the educational environment is extremely important in order to create certain conditions for the effective formation of various qualities of the individual, including health-saving competence. That is, in the process of forming a healthy environment, it is necessary to take into account the pedagogical conditions that affect the education of students in healthy lifestyles. The main purpose of creating a healthy environment in a higher education institution is to provide high-level student health to real students, equip them with the necessary baggage of knowledge, skills and habits to lead a healthy lifestyle, and to nurture a culture of health in them. Formation in a higher school of health education environment provides for such conditions of study, education, development that do not have a negative impact on the health of students.

In order to determine the effectiveness of the formation of a health-saving educational environment, physical education of students at the Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University was monitored. In the context of professional research, the most relevant was determined by the monitoring of physical health among students were identified the following components, indicators of physical development, physical and functional fitness. Today, our main tools for conducting such monitoring are testing and questionnaires. On the basis of the results of testing of the students of the second year we made a comparison of physical fitness, both individual researched, and whole groups, selection of students for the purpose of differentiation to study certain kinds of physical exercises; objective control over the learning process and outcome; identifying the advantages and disadvantages of applying the tools, training methods and forms of organization of the classes; make sound plans for individual and group physical exercises.

Key words: health-saving educational environment, higher education institution, physical education, healthy lifestyle, student youth.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Збереження і зміцнення здоров'я, нарощування його резервів безпосередньо залежить від рівня розвитку у молодого покоління здоров'язбережувальної компетентності, яка є сукупністю ціннісних орієнтацій, здоров'язбережувальних знань, умінь і навичок, особистісних якостей. Здоров'язбережувальна компетентність спеціаліста з вищою освітою формується в освітньому середовищі закладу вищої освіти (ЗВО). Термін

«освітнє середовище» поширився у психолого-педагогічній літературі наприкінці ХХ століття. Поняття «освітнє середовище» підкреслює факт множинності впливів на особистість і охоплює широкий спектр чинників, які визначають виховання, навчання і розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує достатньо досліджень із проблем у сучасному світі здоров'я нації, що свідчить про рівень цивілізованості країни, відображає

її соціально-економічний стан. У зв'язку з цим проблеми його збереження у населення є першочерговими в політиці держав із розвинутою економікою. В Україні право кожної людини на охорону здоров'я гарантується Конституцією.

Питання охорони здоров'я молоді та проектування здоров'язбережувального освітнього середовища у закладах освіти досліджували І. Аносов, О. Антонова, І. Баєва, Т. Бондар, К. Варивода, Д. Воронін, Я. Дудуко, С. Зражевський, В. Ільченко, Г. Костецька, В. Кутасевич, К. Лактіонова, Г. Мошко, Н. Нечипор, Н. Рилова, Л. Сливка, С. Совгіра, О. Птушина, Л. Шевченко та інші. В їхніх працях обґрунтовано умови успішного функціонування особистості дітей шкільного віку, висвітлено зміст здоров'язбережувальної діяльності педагогів. Крім того, науковці наголошують, що тривалі реформи та відсутність стабільності в сучасній системі освіти негативно впливають на психоемоційний стан і здоров'я суб'єктів. Учні та студенти, які з різних причин перебувають у стані психологічного дискомфорту, відчують певну небезпеку для здоров'я, що не дає їм можливості цілковито розкрити свій потенціал в освітньому процесі навчання, внаслідок чого останній не досягає своєї мети.

Мета статті. Визначити та проаналізувати особливості формування здоров'язбережувального освітнього середовища на заняттях із фізичного виховання в закладі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Активне дослідження освітнього середовища й інтерес до його створення привертає увагу багатьох вчених. Окремі питання зазначеної проблематики та окремі види середовища розглядаються в роботах І. Габа [4, с. 74], Н. Лобач [10, с. 42], Л. Макара [11, с. 229] та інших. У визначенні поняття «освітнє середовище» як складного явища не існує єдиної позиції вчених у розумінні його структури, функцій, методів проектування й експертизи. Використовуючи поняття «освітнє середовище», більшість сучасних вчених підкреслюють, що навчання, виховання і розвиток відбуваються не тільки під впливом спрямованих зусиль педагогів, а також залежать від індивідуально-психологічних особливостей молоді. Вони істотно детерміновані соціально-культурними умовами, предметно-просторовим оточенням, характером міжособистісної взаємодії й іншими факторами середовища.

Вихідним положенням для розуміння феномену «освітнє середовище» слугує уявлення про те, що психічний розвиток людини у процесі навчання слід розглядати в контексті «людина – навколишнє середовище». Відповідно до такого підходу під освітнім середовищем розуміється система педагогічних і психологічних умов і впливів, які створюють можливість для розкриття як уже наявних здібностей і особистісних особливостей інди-

видуума, так і прихованих його інтересів і здібностей. Так, Н. Лобач зазначає, що поняття «освітнє середовище вищого навчального закладу» набуло нового статусу, під яким у дещо звуженому значенні автори будуть розуміти оточення, у якому відбувається формування особистості, зокрема професійне становлення студента [11, с. 230].

Для формування здоров'язбережувального освітнього середовища ЗВО фахівці розробляють як окремі засоби, методи й освітні технології, так і цілісні системи заходів, концепції розвитку системи вищої професійної освіти. Слушною є думка фахівців у цій царині Н. Борейко [2, с. 15], Н. Коцур [9, с. 124], О. Момот [12, с. 222], Л. Руденко [15, с. 218] про те, що формування здоров'язбережувального освітнього середовища у ЗВО дозволяє ефективно реалізовувати оздоровчий, виховний і освітній потенціал фізичного виховання, надаючи нові можливості для всебічного культурного розвитку особистості студента. Таким чином здоров'язбережувальне освітнє середовище дозволяє особистості студента активно включитися в різні види діяльності як навчальної, так і професійної, соціальної, творчої, в тому числі фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової. Різноманітність видів діяльності і видів взаємодії між їх учасниками надає широкі можливості для їх інтеграції [16, с. 115].

Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів ЗВО відбувається на заняттях із фізичного виховання та спортивно-масових заходах. Використання сучасних оздоровчих технологій на заняттях із фізичного виховання у ЗВО може дати можливість викладачеві більш якісно виконувати одну із важливих вимог до сучасного навчального процесу, в поєднанні з освітньою спрямованістю досягти високої динамічності, розвинутих моторних навичок, корисних звичок, які стимулюють і підтримують інтерес студентів до занять фізичними вправами [8, с. 151]. У цьому може допомогти моніторинг освіти, який передбачає виявлення і врегулювання факторів зовнішнього середовища та внутрішніх факторів педагогічної системи, яка функціонує у ЗВО.

В реальних умовах моніторинг тісно пов'язаний із функціями та стадіями управління навчальним закладом. Він охоплює цілі, інформацію, рішення, організацію та рівень педагогічної діяльності колективу та управління ним [5, с. 10]. Моніторинг ґрунтується на правовій основі й охоплює в першу чергу стан навчально-педагогічного забезпечення, лабораторну базу, кадровий склад та організацію навчального процесу у виші. Він здійснюється двома шляхами: контроль навчального процесу та контроль знань студентів.

Моніторинг у дослідженні розглядається як складник педагогічної діяльності, який має свою мету, завдання, принципи, структуру та

інструментарій, критерії оцінювання ефективності. Метою моніторингу, згідно аналізу наукових праць, є отримання інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень у навчальному процесі для корекції змісту фізичного виховання молоді. Завдання моніторингу для покращення стану здоров'я студентів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького визначено як виявлення причинно-наслідкових зв'язків між фізичним станом студентів і умовами здійснення навчальної діяльності; прогнозування фізичного стану студентів; інформування зацікавлених сторін про результати, отримані у процесі моніторингу [5, с. 17].

При організації моніторингу необхідно дотримуватися таких принципів: відповідність змісту системи моніторингу освіти виховним, оздоровчим і прикладним завданням фізичної культури та спорту, прикладна спрямованість моніторингу повинна забезпечувати необхідний для здоров'я рівень безпечної життєдіяльності та професійної придатності; рівень спеціальних знань, рухових вмінь і навичок, а також фізичної підготовленості та працездатності; відповідність вимог тестування віково-статевим особливостям студентів і специфіки їх майбутньої професійної діяльності. У контексті професійного дослідження найбільш актуальним визначено проведення моніторингу фізичного здоров'я у студентів було визначено основні компоненти, показники фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовленості.

Основними інструментами проведення такого моніторингу було визначено тестування та анкетування. На основі результатів тестування студентів другого курсу автори проводили порівняння фізичної підготовленості як окремих досліджуваних, так і цілих груп, відбір студентів із метою диференціації до вивчення тих або інших видів фізичних вправ; об'єктивний контроль над процесом і результатом навчання; визначення переваг і недоліків у застосуванні засобів, методів навчання і форм організації занять; складання обґрунтованих планів індивідуальних і групових занять фізичними вправами.

Процес оцінки фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовленості студентів будується на зіставленні результатів тестування з нормативами та на динаміці приросту індивідуальних показників. Крім показників «силового» складника моніторингу необхідно вивчати також духовну і мотиваційну його сторони [14, с. 30]. Також, на думку Н. Корольової, не менш важливим компонентом моніторингу є визначення сформованості рівня фізичної культури особистості студентів шляхом проведення самодіагностики [8, с. 152].

Проведений моніторинг фізичного здоров'я майбутнього фахівця створює студенту умови для саморозвитку особистості, дозволяє формувати навички ведення здорового способу життя, забез-

печуючи передумови підвищення конкурентоспроможності випускника на ринку праці [19, с. 89]. У процесі моніторингу задана норма переноситься в площину особистісно-значущого нормативу, відбувається відстеження динаміки змін усіх показників, які забезпечують зворотний зв'язок і є стимулюючим початком перш за все для самого студента. Аналіз результатів попередніх досліджень авторів [1, с. 188; 6, с. 146; 18, с. 198] засвідчив, що основними показниками моніторингових вимірів у ЗВО можуть бути дотримання нормативів навчального навантаження; інформаційно-пропагандистська діяльність щодо збереження здоров'я; організація роботи вишу щодо формування цінностей здоров'я і здорового образу життя; рівень та організація культурно-оздоровчої роботи; організація системи медичного обслуговування; інфраструктура освітнього закладу для збереження здоров'я.

Визначення основних показників дозволило Н. Корольовій запропонувати базову модель моніторингу ефективності заходів вишу щодо збереження здоров'я студентів, яка включає в себе визначену сукупність показників [8, с. 152]. Перший блок – це загально-статистичні показники здоров'я: задоволеність якістю здоров'я; пропуски занять студентами через хворобу; діагностична карта захворюваності студентом за навчальний рік та інші.

Другий блок – системність і послідовність діяльності щодо збереження здоров'я, яка включає наявність у навчальних планах професійної підготовки спецкурсів щодо збереження здоров'я, спецдисциплін; соціально-адаптаційна та особистісно-розвиваюча робота ЗВО, де враховується наявність і використання технологій оздоровлення.

Третій блок становлять показники психофізіологічної комфортності освітнього процесу: розрахунок коефіцієнта стомлюваності; напруженість функціонального стану навчального процесу, відповідність соціальним стандартам, прийнятим у системі вищої освіти; напруженість адаптаційного періоду студентів першого курсу; привабливість ЗВО для студентів; задоволеність викладачів життєдіяльністю освітнього закладу.

Четвертий блок – фізкультурно-оздоровча робота у ЗВО: ефективність організації культурно-оздоровчої роботи навчальних груп і ЗВО; якість і зміст медичного обслуговування; ефективність медичної профілактики та динамічного спостереження за станом здоров'я студентів, спортивно-оздоровча робота; мотивація учнів до занять фізичною культурою та спортом.

П'ятий блок – просвітницько-виховна робота зі студентами, їх задіяність в активну самостійну роботу.

Згідно з базовою програмою фізичного виховання у ЗВО самостійна робота має стати одним

із найважливіших складників навчального процесу студентів. Самостійність у роботі, збільшення її ролі у системі навчання повинна також сприяти повнішому розкриттю потенційних можливостей студентів, закріпити правила використання технологій оздоровлення, зробити спорт і фізичне виховання правилом індивідуального життя [8, с. 153].

В освітньому середовищі людина проводить значну частину свого життя від дошкільного віку до юності. Його функції не обмежуються лише освітніми завданнями, а передбачають забезпечення успішної соціалізації та психологічного розвитку особистості учнів і студентів. На думку авторів, до поняття освітнього середовища в сучасних умовах потрібно підходити як до сукупності інформаційних, комунікаційних і об'єктивних впливів на суб'єктів освітнього процесу, які трансформуються у важливий елемент самореалізації та розвитку їхньої психіки. Саме таке середовище автори вважають запорукою безпеки для здоров'я тих, хто навчається. Тобто, йдеться про здоров'язбережувальне освітнє середовище, для створення та успішного функціонування якого важливо забезпечити психологічно комфортну атмосферу, яка сприяє особистісному розвитку та ефективній самореалізації кожного учня чи студента, а також психолого-педагогічні та оздоровчо-профілактичні умови формування і зміцнення здоров'я об'єктів освітнього процесу відповідно до їх вікових особливостей [13, с. 226].

У педагогічних дослідженнях здоров'язбережувальне середовище має багато визначень. Аналіз визначень дає підставу визначити основні характеристики здоров'язбережувального освітнього середовища: позитивне ставлення до освітнього процесу всіх його учасників; задоволення потреб суб'єктів освітнього процесу щодо довіри і захищеності від психологічного насилля; ефективність педагогічної взаємодії внаслідок емоційного благополуччя її учасників; позитивний вплив освітнього процесу на розвиток фізичного і психічного здоров'я його учасників [8, с. 220].

Створення здоров'язбережувального середовища в закладі освіти потребує упровадження системи психологічно-педагогічних заходів, спрямованих на те, щоб захистити всіх учасників освітнього процесу від можливих загроз їхньому психологічному та фізичному здоров'ю. У зв'язку з цим автори вважають за необхідне акцентувати увагу на психологічному супроводі освітнього процесу як одному із провідних чинників забезпечення його здоров'язбережувального ефекту.

Психологічний супровід освітнього процесу здійснює психологічна служба закладу освіти, функції якої полягають зокрема у збереженні та зміцненні психічного здоров'я всіх його учасників [3]. Його здоров'язбережувальні аспекти передбачають комплексне використання методик забез-

печення медичного і психологічного супроводу суб'єктів освітнього процесу на всіх етапах їхнього розвитку; проведення своєчасної діагностики готовності дітей до навчання у школі та здійснення відповідної психологічної корекції; систематична діагностика стану здоров'я школярів і студентів; здійснення психологічного контролю за рівнем їхніх фізичних, розумових та емоційних навантажень; провадження комплексної програми здоров'язбереження суб'єктів освітнього процесу [7].

Слід зауважити, що ці заходи потрібно здійснювати в тісній співпраці фахівців психологічної служби закладів освіти з педагогічними працівниками. Зокрема, йдеться про контроль щодо дотримання вікових регламентів навчальних навантажень, психофізіологічної відповідності змісту освітніх програм, здійснення психогігієнічної експертизи педагогічних технологій щодо їх здоров'язбережувальної спрямованості, врахування індивідуальних особливостей і стану педагогічної взаємодії тощо [12, с. 222]. Це забезпечить ефективність здоров'язбереження учнів і студентів у закладі освіти та сприятиме їхньому продуктивному розвитку в освітньому процесі.

Беручи до уваги сьогоденне становище української освіти, педагогічні проблеми на соціально-психологічний портрет викладача фізичного виховання і студентської молоді, можна виокремити такі шляхи вдосконалення системи фізичного виховання в педагогічному ЗВО:

- вдосконалення системи занять фізичною культурою;
- корегування змісту матеріалу з урахуванням потреб фізичного розвитку студента;
- створення груп за зацікавленістю з відповідними програмами занять;
- підвищення ролі теоретичних знань студентів для самостійних занять; посилення гуманістичної спрямованості фізичного виховання з виходом на здоровий стиль життя;
- активне залучення студентів до здорового способу життя;
- запровадження сучасних програм інноваційного характеру щодо залучення молоді до занять фізичною культурою та спортом [17, с. 141].

Висновки. У результаті проведеного дослідження можна зробити висновки, що належна увага до здоров'язбережувального аспекту освітнього процесу забезпечує ефективну педагогічну взаємодію, яка не шкодить здоров'ю суб'єктів навчання, створює комфортні та безпечні умови їхнього перебування в закладі освіти, уможливіло навчання й виховання за індивідуальною траєкторією, суттєво зменшує кількість стресових ситуацій, забезпечує профілактику перенавантаження та втомлюваності учнів, викладачів і студентів, що в підсумку сприяє збереженню та зміцненню

їхнього здоров'я. Авторами визначено шляхи вдосконалення системи фізичного виховання та основні показники моніторингових вимірів у виші. В подальшому планується провести визначення кореляційних відношень мотивації студентів до спорту та програм самомоніторингу фізичного розвитку студентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абдураман А.Ш., Купрєєнко М.В., Непша О.В., Проценко А.А., Ушаков В.С. Здоров'язберігаючі технології в роботі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. *Алексєєвські краєзнавчі читання : Матеріали регіональної наук.-практ. конф.* Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2015. С. 188–190.
2. Борейко Н.Ю. Організація здоров'язберігаючого навчального процесу у вищій школі в сучасних умовах. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту.* 2010. № 12. С. 15–18.
3. Воронін Д.Є. Формування здоров'язберігаючої компетентності студентів вищих навчальних закладів засобами фізичного виховання : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Херсон, 2006. 225 с.
4. Габа І.М. Вплив освітнього середовища ВНЗ на професійний розвиток особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України.* К., 2011. Т. XIII. Ч. 6. С. 74–82.
5. Елькін М.В., Окса М.М. Контрольно-оцінююча діяльність у закладах освіти : Навчальні матеріали для самостійної роботи студентів магістратури. Мелітополь : МДПУ, 2012. 104 с.
6. Іваненко В.В., Суханова Г.П., Ушаков В.С. Педагогічні умови формування здорового способу життя молоді засобами козацької педагогіки майбутніми вчителями фізичної культури. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 11. Т. 1. 2019. С. 146–150.
7. Здоров'язбережувальні технології в освітньому середовищі : колективна монографія / за заг. ред. Л.М. Рибалко. Тернопіль : Осадца В.М., 2019. 400 с.
8. Корольова Н.Ю. Педагогічні проблеми навчання студентів дисципліні «Фізичне виховання» в сучасних умовах. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки.* Зб. наук. праць / Гол. ред. Т.С. Плачинда. Кропивницький : ЛА НАУ, 2019. Вип. 5. С. 150–154.
9. Коцур Н.І. Здоров'язберігаючі технології у процесі підготовки майбутніх вчителів. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».* 2011. № 21. С. 124–128.
10. Лобач Н.В. Освітнє середовище як засіб формування інформаційно-аналітичної компетентності студентів. *Наукові записки. Випуск 5. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти.* Ч. 1. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. С. 42–46.
11. Макар Л.М. Сутність освітнього середовища в педагогічному процесі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2013. Вип. 30 (83). С. 229–236.
12. Момот О. Технології створення здоров'язберігального середовища вищого навчального закладу. *Витоки педагогічної майстерності.* 2016. Вип. 18. С. 222–228.
13. Непша О.В., Купрєєнко М.В., Ушаков В.С. Вікові особливості студентів спеціальностей вищих навчальних закладів на заняттях фізичною культурою. *Історико-географічний дискурс проблем геосфери : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 16 травня 2016 р. : Зб. наук. праць.* Мелітополь : МДПУ ім. Б. Хмельницького. С. 226–229.
14. Непша О.В., Суханова Г.П. Формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентської молоді до занять фізичною культурою. *Фізичне та спортивне виховання у вищих навчальних закладах : тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф., Запоріжжя, 13-15 жовтня 2017 р.* Запоріжжя : ЗНТУЮ 2017. С. 30–33.
15. Руденко Л.А. Актуалізація здоров'язбережувального аспекту освітнього процесу. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки.* Зб. наук. праць / Гол. ред. Плачинда Т.С. НАУ, 2019. Вип. 5. С. 218–223.
16. Согоконь О. Формування здоров'язбережувальної компетентності студентів сучасного закладу освіти. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць.* Вип. 27. 2-2019. С. 115–120.
17. Солоненко А. Виховання праксеологічної культури студентів педагогічного університету (спеціальність «Фізична культура») у процесі професійної підготовки. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* № 6. 2014. С. 141–152.
18. Суханова Г.П., Ушаков В.С. Фізична культура і спорт як феномен розвитку особистості в сучасному суспільстві. *Формування стратегій міжкультурної комунікації особистості учня в онтогенезі: від методики до методології : Тези міжнар. наук.-практ. конф. (13-14 вересня 2018 р.).* Мелітополь : ООП Однорог Т.В., 2018. С. 198–201.
19. Суханова Г.П., Ушаков В.С. Значення психолого-педагогічного супроводу у розвитку конкурентоспроможності майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 10. Т. 3. 2019. С. 89–93.